

Fenomenológia empatie - telesnosť presýtená významom

Daniela Tkačíková

Tkačíková, D.: Fenomenológia empatie - telesnosť presýtená významom. In: *Ostium*, roč. 16, 2020, č. 4.

The Phenomenology of Empathy - Bodyness Oversaturated with Meaning

Empathy is a phenomenon of everyday life. Psychology has dealt with empathy for a long time and, nowadays, empathy is receiving more attention in empirical and experimental research. However, the current interest in the topic is preceded by the interest in phenomenology, in which empathy as a problem of knowing other minds has its origin. This descent from the current discussion to the primary context of its origin forms the axis of the article. The current phenomenological understanding of empathy presents the work of Dan Zahavi, which also faces vivid discussion. However, Edith Stein or Edmund Husserl point out retrospectively to the legitimacy of Zahavi's position. The aim of the article is to present an original phenomenological discussion of the problem of empathy as a response to the criticism faced by the understanding of empathy given by Dan Zahavi.

Key words: empathy, Einfühlung, phenomenology, intersubjectivity, Edith Stein, Edmund Husserl, Dan Zahavi

Úvod

V roku 2017 vyšiel na českom knižnom trhu titul *Jak současná věda objevuje empatii*. Autori knihy Petr Mikoška a Lukáš Novák v nej predkladajú čitateľom štúdiu o súčasnom empirickom a experimentálnom výskume empatie. Mapovaním aktuálneho výskumu sa autori snažia o lepšiu identifikáciu a diferenciaciu daného fenoménu. V tejto snahe vychádzajú z tzv. „prístupu zameraného na človeka“ - psychologického prístupu Carla Ransoma Rogersa, v ktorom má empatia ústredné miesto.^[1] Ako kniha samotná, tak aj prístup autorov k téme poukazujú na aktualitu problému, ktorý si kladú za cieľ preskúmať. Avšak psychologickému a experimentálnemu záujmu o fenomén empatie predchádza aj záujem filozofický. Empatia ako spôsob poznania druhých myslí má svoj pôvod vo filozofii, resp. fenomenológii.^[2] Odráža sa to aj v etymológii slova empatia, ktorému predchádza fenomenologický pojem vcítenie.^[3] Práve zostup od aktuálne prebiehajúcej diskusie k pôvodnému kontextu jej vzniku bude osou tohto článku. Súčasný fenomenologický chápanie empatie predstavím cez príspevok dánskeho fenomenológa Dana Zahaviho. Jeho prístup nie je jediným možným, no zároveň ani izolovaným od názorov jeho kritikov. Avšak na oprávnenosť jeho prístupu poukazuje už Edith Steinová či Edmund Husserl, ktorí fenomenologické chápanie empatie formovali v počiatkoch fenomenológie a v neposlednom rade sa o ich prácu opiera aj samotný Zahavi.^[4]

Dan Zahavi - empatia ako vnímanie expresivity

Dan Zahavi sa ako filozof venuje predovšetkým fenomenológii, filozofii mysle a kognitívnym vedám. Vo svojej práci postupuje metódou mapovania tradície, ktorú kriticky skúma a následne formuluje stanoviská presahujúce do súčasnej filozofickej diskusie. Robí tak aj pri téme empatie, ktorej tradičné fenomenologické chápanie recipuje, no zároveň aktualizuje v diskusii o teórii mysle či

sociálnom poznaní.

Vo fenomenológii môžeme chápať empatiu tradične ako našu základnú schopnosť rozumieť druhým ľuďom ako mysliacim bytostiam, no zároveň ako intencionálny akt so špeciálnou štruktúrou, ktorý nie je redukovateľný na nič iné.[5] Čo presne toto vymedzenie znamená, je predmetom prebiehajúcej diskusie. V tomto kontexte sa Zahavi radí medzi súčasných autorov, ktorí v otázke empatie zastávajú tzv. *direct perception* prístup. „Podľa neho človek, ktorý sa vcítiuje, takpovediac priamo ‚odčítava‘ mentálny stav druhého z jeho komunikačného a telesného správania, z postoja, gest, modulácie hlasu, tvárových výrazov a pod. Napríklad, môžem priamo vnímať alebo zakúšať, že sa druhý hanbí jednoducho vďaka vnímaniu jeho začervnenia sa a ďalších situačných kľúčov či povahy prostredia. Napríklad vidím, že farba jeho pokožky nie je spôsobená cvičením vo fitness-centre.“[6] Podľa Zahaviho je empatia porozumením expresivity druhého. Zastáva tak na prvý pohľad minimalistické chápanie empatie ako „na vnímaní založenú a teoreticky nesprostredkovanú skúsenosť druhého“.[7] Charakter empatie je tak základný, priamy a intuitívny. Zároveň je to skúsenostný akt, deje sa tu a teraz, a tak vyžaduje telesnú blízkosť v stretnutí tvárou v tvár. Zahavi tým zdôrazňuje telesný rozmer empatie a intersubjektívneho porozumenia. To je možné vďaka danosti druhého človeka ako expresívnej jednoty. „V stretnutí tvárou v tvár nie sme konfrontovaní ani iba s obyčajným telom, ani iba so skrytou myslou, ale s jednotným celkom.“[8] Stačí si predstaviť úsmev, potrasenie rukou či už spomínané začervnenie sa.

Akékoľvek oddelenie telesného a psychologického aspektu jedného z týchto aktov by bolo iba abstrakciou, ktorú robíme vždy umelo a až potom, čo nám bol druhý daný v aktoch empatie vo svojej výrazovej jednote. Vďaka tomu je „empatia skúsenosťou vtelenej mysle druhého, skúsenosťou, ktorá skôr, ako by eliminovala rozdiel medzi mnou a druhým, robí z tejto asymetrie nevyhnutný a pretrvávajúci existenciálny fakt“.[9] Táto rozdielnosť úzko súvisí s empatickou orientáciou na skúsenosť druhého človeka. To vylučuje označiť za podstatu empatie stavy mysle ako napr. projekciu pocitov, imitáciu výrazu či nevyhnutné zdieľanie emócií druhého. Vo všetkých týchto prípadoch sa totiž do popredia dostávajú ja sám a to, čo vo mne prežívanie druhého vyvoláva, avšak druhý s jeho skúsenosťou sa z môjho zorného poľa stráca. Len čo totiž začneme miešať empatiu s konceptmi, ktoré súvisia viac s nami ako druhými, môže sa jej špecifický charakter ľahko rozpustiť a stane sa z nej iba veľmi široké označenie pre akékoľvek porozumenie druhým. Zahavi tak preferuje užšiu, no jasnejšiu definíciu empatie, ktorá sa nemieša s ďalšími spôsobmi intersubjektívneho porozumenia. V tomto zmysle môžeme rozumieť empatii podľa Zahaviho ako našej základnej citlivosti voči druhým, ktorej vymedzením chce byť spravodlivý voči komplexnosti intersubjektívneho porozumenia. Ide totiž o fenomén s mnohými vrstvami, a tak tvrdenie, že v ňom má všetko na starosti empatia, by bolo priveľkým zjednodušením. Avšak zároveň podľa Zahaviho platí, že vyššie akty porozumenia, ktoré vedú k plnšiemu pochopeniu druhého, vo svojej podstate predpokladajú priamejšiu vrstvu sociálneho poznania.[10]

Takto chápaná empatia je morálne neutrálna. „Hoci nás totiž empatické porozumenie druhým nechá málokedy nedotknutých (...), otázkou zostáva, či je naša schopnosť rozpoznávať a rozumieť výrazom druhých umožnená a podmienená touto emocionálnou odpoveďou.“[11] Podľa prístupu *direct perception* to tak nie je. Na to, aby sa empatia odohrala, nie je nevyhnutná pozitívna emocionálna odpoveď. Je to fenomén, ktorý nás môže viesť oboma smermi – pozitívnym aj negatívnym. Príkladom môže byť sadistický vyšetrovateľ, ktorý musí takisto dobre rozumieť expresívnemu správaniu zajatca, aby ho vedel účinne mučiť.[12]

Zahaviho vymedzenie empatie sa otvára živú diskusiu, pričom sa domnievam, že sa tak deje najmä v rámci týchto štyroch pozícií: Prvou je podstata empatie, resp. otázka, aký typ aktu empatia je. Podľa Zahaviho je empatia na percepcii založený skúsenostný akt. Avšak sú autori, pre ktorých zostáva otvorenou otázkou, či ponúka priame vnímanie vyčerpávajúci popis vcítania.[13] Alternatívou podstaty empatie je simulácia, úsudok či imaginácia a iné. Zahavi vo svojich textoch

obhajuje percepčnú podstatu empatie, ale zároveň nevyklučuje, že iné stavy mysle môžu byť pri empatii spoluprítomné, no iba ako jej vedľajší efekt, nie ako jej nevyhnutná podmienka. S tým súvisí druhá pozícia sporu, a to vzťah vciťujúceho sa a vciťovaného subjektu. Keďže fenomenologický prístup k empatii zdôrazňuje orientovanosť na skúsenosť druhého, podstatou tohto vzťahu nemôže byť niečo, čo by ju zatienilo, napr. zdieľanie emócií, projekcia pocitov a pod. V týchto prípadoch sa totiž do popredia dostávajú ja sám a to, čo vo mne prežívanie druhého vyvoláva, pričom skúsenosť druhého človeka sa stráca. Treťou otázkou je rozsah empatie, resp. otázka, čo všetko môžeme empatiou pochopiť. Empatiou zakúšame správanie druhého človeka ako vyjadrujúce myseľ, čo zahŕňa rôzne mentálne stavy, nielen afektívne. Preto podľa Zahaviho nie je dôvod obmedziť empatiu iba na ne, ale môžeme ňou porozumieť aj kognitívnym či konatívny skúsenostiam druhého.[14] V neposlednom rade je predmetom diskusie otázka morálnej relevantnosti empatie. Jej morálne neutrálne vymedzenie totiž odporuje nášmu každodennému používaniu pojmu, v ktorom má jednoznačne pozitívny význam.[15]

S tým súvisí filozoficky zrejme najzávažnejšia námietka, o ktorej hovorí samotný Zahavi: „ak niekto skúma pôvodnú filozofickú a psychologickú debatu o empatii, ktorá prebehla v prvých desaťročiach dvadsiateho storočia, stretne sa s definíciami a analýzami, ktoré sa výrazne líšia od toho, ako sa často hovorí o empatii v súčasnej diskusii.“[16] Zatiaľ čo dnes je empatia takmer automaticky vnímaná ako pozitívna a prosociálna hodnota, v pôvodnom rámci bola epistemologickým problémom, problémom poznania druhých myslí. Takto ju zarámcovali aj Edita Steinová či Edmund Husserl, ktorí spoluformovali pôvodnú diskusiu o probléme empatie. V nasledujúcom texte sa pokúsim sprostredkovať podstatu tejto diskusie, a tak ukázať, že odpoveď na vyššie spomínané námietky je implicitne obsiahnutá už v práci klasických fenomenológov, ako bola Steinová alebo Husserl.

Žiačka a „majster“ - vcítenie ako bezprostredné poznanie

Steinovej a Husserlovo dielo sú akademicky aj historicky neoddeliteľne späté. Steinová venovala téme vcítenia celú svoju dizertačnú prácu, ktorú obhájila pod Husserlovým vedením v roku 1916. Rok predtým začal medzi študentmi kolovať opis Husserlových *Ideí II*, v ktorých sa tematicky venuje aj problému vcítenia a intersubjektivity.[17] Steinová ako Husserlova asistentka pomáhala aj pri editovaní tohto diela.[18] Vďaka tejto vzájomnej spolupráci boli jeden druhým navzájom výrazne ovplyvnení. V tomto kontexte je jasnejšie, prečo sa Husserlovo a Steinovej chápanie problému vcítenia historicky aj obsahovo v mnohom pretínajú.[19] Napriek tomu si ich príspevky k téme zachovávajú samostatnosť a svojráznosť, a to aj tým, že Steinová sa po úspešnej obhajobe dizertácie téme vcítenia akademicky už nevenovala, no naopak pre Husserla sa stala téma intersubjektivity celoživotným myšlienkovým spoločníkom.

Prvý impulz na napísanie svojej práce získala Steinová od svojho „majstra“: „Vo svojej prednáške o prírode a duchu hovoril Husserl o tom, že skúsenosť objektívneho vonkajšieho sveta môže byť jedine intersubjektívna, tzn. skúsenosť určitej plurality poznávajúcich individuí, ktoré spolu navzájom komunikujú. Preto je predpokladom niečoho takeého skúsenosť týkajúca sa druhých individuí. Husserl označoval túto skúsenosť v nadväznosti na práce Theodora Lippsa ako vcítenie, ale nehovoril o tom, v čom spočíva. Tu bola teda medzera, ktorú bolo potrebné zaceliť: chcela som skúmať, čo je to vcítenie. A majstrovi to nebolo proti mysli.“[20] Predpoklad prítomnosti cudzieho duševného života je základnou osou Steinovej uvažovania, ktorú nespochybňuje. V celej svojej práci je vedená snahou o analýzu podstaty aktov vcítenia, ktoré definuje ako skúsenostné akty, skrze ktoré dosahujeme bezprostredné poznanie druhého. Podľa Steinovej je nám vo vcítení daná originárna, tzn. vlastná sféra zážitkov a prežívania druhého človeka.[21] „Vcítenie je originárnou skúsenosťou s neoriginárnym obsahom, ktorého objektom je skúsenosť cudzieho subjektu.“[22] Vcítenie je originárne v tom, že je aktuálnym zážitkom, subjekt sa vciťuje tu a teraz. Napriek tomu nám vo vcítení nie je nikdy dané prežívanie druhého človeka naplno, ale zákonite ostáva vlastné iba jemu. Steinová tak opisuje skúsenosť vcítenia ako okamih, keď sa v neoriginárnom prežívaní cítime akoby

vedení niečím originárnym, čo nie je nami samými prežívané, a predsa je to tu a ohlasuje sa to v našom originárnom prežívaní.[23] Vďaka odlišnosti vcítujúceho sa a vcítovaného subjektu nám môže byť vo vcítení sprístupnená primordiálna, tzn. vlastná sféra vnímania druhého človeka. Podľa Steinovej máme práve vďaka tomu „vo vcítení istý druh skúsenostných aktov *sui generis*“.[24] Husserl takisto uznáva, že subjekty sú vo vzťahu vcítania,[25] v ktorom máme „vedomie niečoho, čo nie je prítomné originárne“.[26] Poznomenáva pritom, že táto limita, táto črta vcítania, nie je jeho prekážkou, ale konštitutívnou črtou: „keby to, čo je druhému vlastné, bolo priamym spôsobom prístupné, bolo by iba momentom mojej vlastnej podstaty a nakoniec on sám a ja sám by sme boli jedno a to isté.“[27]

Skúsenosť vcítania popisuje Steinová v troch stupňoch: Predstavme si, že na ulici náhodne stretne dobrého priateľa, v ktorého tvári badáme smútok. Po istej chvíli rozhovoru nám priateľ povie, že mu nedávno zomrel jeden z rodičov. Spočiatku vnímame priateľov smútok ako objekt nášho vnímania, hoci tu nemôžeme hovoriť o predmetnosti v prísnom slova zmysle.[28] V tomto okamihu vzniká zážitok, čo je prvým stupňom vcítania. Ako pokračuje rozhovor a my sa snažíme priviesť k väčšej jasnosti náladu, v ktorej sa druhý nachádza, vtiahne nás „do vnútra“. Už nevnímame smútok v očiach priateľa ako objekt, ale sme „pri“ tom, čo prežíva náš priateľ spolu s ním, tzn. spoluprežívame jeho smútok. Na tomto druhom stupni, ktorý Steinová nazýva vyplňujúcou explikáciou, sa odohráva akt vcítania ako taký. „Až po následnom vyjasnení predtým opäť vystúpi (zážitkový predmet vcítania) ako objekt.“[29] Tento posledný stupeň vcítania predstavuje zhrňujúce spredmetnenie explikovaného zážitku.

V aktoch vcítania vnímame prežívanie druhého, no nie je to vnímanie v bežnom slova zmysle. Vcítenie podľa Steinovej tak je aj nie je ako vnímanie: tak ako vo vlastnom prežívaní vnímam svoje ja, tak vo vcítovaných zážitkoch vnímam cudzie ja. V prvom prípade je však danosť zážitkov originárna, v druhom je neoriginárna. Steinová tak uprednostňuje pre popis aktov vcítania výraz „vnútorné nazeranie“.[30] Napriek tomu sme v aktoch vcítania vždy vedení vonkajším vnímaním. Vo vonkajšom vnímaní sú nám veci dané telesne a originárne. V aktoch vonkajšieho vnímania je nám najprv dané naše fyzické telo (*Körper*), vďaka čomu ho môžeme vnímať ako jeden z objektov sveta.[31] Avšak naše telo nie je iba fyzickým objektom, ale zakúšame ho ako „živé telo“ (*Leib*). Naše telo sa tak „konštituuje dvojakým spôsobom - ako telesne vnímané telo a ako vonkajšie vnímané teleso vonkajšieho sveta - a v tejto dvojakej danosti je prežívané ako totožné“.[32] Túto jednotu prežívania vlastného živého tela môžeme mať vďaka pocitom. Pocity sú reálnou zložkou nášho vedomia a sú špecifické tým, že ich môžeme priestorovo lokalizovať, tzn. sú dané na tele ako pocitové polia. „Pocitujem svoje telo vo všetkých jeho častiach, takže ‚tu‘, kde sa nachádzam (môj nulový bod orientácie), je rozšírené do priestoru: pocity vyplývajúce zo všetkých častí, ktoré tvoria moje telo, sa spájajú do jednoty, takže jednota môjho živého tela je tvorená skrze pocity zo všetkých častí môjho tela.“[33] Fyzické telo (*Körper*) sa dáva ako živé telo (*Leib*) vďaka tomu, že je pociťujúcim telom. Schopnosť tela pociťovať konštituuje schopnosť prežívania zážitkov. „Celá naša psychika predstavuje na telo viazané vedomie.“[34] Toto prepojenie môžeme ilustrovať na únave po skúške: neprežíva ju iba naša myseľ, prežívame únavu aj fyzicky. A zase, keď sme šťastní, tak to najčastejšie vyjadrujeme aj telesným výrazom, postojom či pohybom. Tieto prípady vzťahu pocitu a telesného výrazu svedčia, hoci samozrejme nie absolútne, o psychofyzickej „kauzalite“ medzi telom a dušou.[35] Podľa Steinovej sa v ich jednote konštituuje ako psychofyzické indivíduá. K uvedomeniu našej konštitúcie by sme ale podľa Steinovej neprišli, ak by sme boli na svete osamotení. Práve naopak, vedomie vlastnej konštitúcie môžeme získať jedine v spoločenstve iných indivíduí, ktorých spoznávame ako rovnako konštituovaných. Ja „vyjavuje svoju odlišnosť voči inakosti druhého“.[36]

Inakosť druhého nie je absolútna, práve naopak. Spolu s podobnosťou druhým sú vzájomne prepletenými fenoménmi. Odlišnosť druhých môžeme vnímať iba vďaka pôvodnej podobnosti. Naše telo je totiž iba určitou realizáciou charakteristického typu, a to typu človek. Práve preto, že sme iba

jednou realizáciou typu, a teda sme podobní tým druhým, dokážeme sa podľa Steinovej vcíťovať. Telá druhých ľudí vnímame takisto najprv ako fyzické telá vo vonkajšom vnímaní. Ako živé telá ich začneme vnímať až po priradení pocitových polí. „S konštitúciou pociťovanej vrstvy cudzieho fyzického tela (ktoré už teraz prísne vzaté nemôžeme nazývať „fyzickým telom“) je vďaka podstatnej príslušnosti pocitov k ja rovnako dané aj určité cudzie ja, hoci nie nevyhnutne bdelé, ktoré si môže byť vedomé samo seba.“^[37] Cudzie ja, ktoré si uvedomuje samo seba, predstavuje subjekt, ktorému prislúcha vlastný duševný život. To, čo nám umožňuje pozorovanie duševného života druhého človeka, je vzťah pociťovania a telesného výrazu. Steinová charakterizuje pocit ako „niečo, čo vo svojej podstate nie je hotové, uzavreté, ale je akoby nabité energiou, ktorá sa musí vybiť. Toto vybitie je možné rôznymi spôsobmi.“^[38] Jedným z najspontánnejších je vybitie v podobe telesného výrazu. Príkladom môže byť odčítanie duševného smútku priateľa po strate rodiča na základe výrazu jeho tváre, v ktorej je smútok prítomný. Na základe vzťahu pocitu a telesného výrazu, ktoré tvoria jednotu, spoznáваме „cudzie telo ako nositeľa duševného života, ktorý na tomto tele určitým spôsobom pozorujeme“.^[39] Avšak iba s vonkajším vnímaním si tu nevystačíme. Je to práve vcítenie, ktoré podľa Steinovej prekračuje „limity fyzického tela“ a sprostredkúva nám tak nový druh vnímania a následne aj poznania. Je to poznanie podľa tela, tzn. poznanie určované našou telesnosťou. Podľa Husserla je takisto druhá osoba ako „ja“ s vlastným prúdom prežívania, uchopovaná skrze telesný výraz subjektívneho života vďaka vcíteniu. Deje sa tak, lebo „výraz aprezentuje v telesnosti duševnú existenciu“.^[40] Avšak, čo nachádzame výlučne u Husserla, sú analýzy konštitutívnych krokov, ktoré prebiehajú ešte pred samotným vcítením a vcítenie ako také umožňujú.

Podľa Husserla sa výrazová jednotka druhého konštituuje na základe procesu analogickej apercepcie, ktorá je založená na vzťahu pôvodného párovania. V párovaní vystupuje vlastná a cudzia telesnosť asociatívne. Tento asociatívny vzťah je založený na podobnosti môjho tela s telom druhých, čo môžeme ilustrovať na príklade rukavíc: „Nie sú identické, ale sú rovnaké vo výzore a nesú zaujímavý lavo-pravý vzájomný vzťah. Typicky ich zakúšam nie ako túto rukavicu a tamtú rukavicu, ale ako pár rukavíc. V skutočnosti, keď zakúšam iba jednu rukavicu v absencii druhej, aj tak ju často zažívam ako jednu z páru. (...) Členovia páru sú zakúšaní ako patriaci k sebe.“^[41] Tak je to aj s ľudskými bytosťami. Vystupujú ako pár pre vnímanie a ako tento pár patria k sebe na základe vzájomnej podobnosti aj odlišnosti. Vďaka pôvodnému vzťahu párovania dokážeme rozpoznať druhého človeka ako živé telo, na základe čoho prebieha proces analogického prenosu skúseností môjho tela na telo toho druhého, proces analogickej apercepcie. Hovoríme tu o aperpeccii, pretože pri rozumení druhým nemôže ísť nikdy o percepciu v bežnom slova zmysle. „Tak ako aperceptívne zakúšam skrytú stranu mince, keď je viditeľná jedna jej strana, takisto aperceptívne zakúšam oduševnený život druhého, keď je viditeľné jeho telo a jeho správanie.“^[42] Husserl však upozorňuje na to, že proces analogickej apercepce nie je úsudkom z analógie či myšlienkovým aktom. Ide tu skôr o poukaz na „pôvodné založenie, v ktorom sa nejaký predmet podobného zmyslu konštituoval prvýkrát,“^[43] pričom tento poukaz vyvoláva analogizujúci prenos. Až po realizácii analogickej apercepce dochádza podľa Husserla „k vcíťovaniu určitých obsahov vyššej psychickej sféry“.^[44]

Záver

Napriek odlišnostiam zdieľa Steinovej a Husserlov príspevok podstatné črty. Obidvaja zdôrazňujú v téme empatie odlišnosť subjektov vcíťovania, zameranosť na prežívanie druhého a našu psychofyzickú konštitúciu, ktorá je podmienkou možnosti vcíťovania vôbec. Ich príspevok k téme vcítenia a intersubjektivity, samozrejme, nie je v tomto texte vyčerpaný. Avšak zostup k ich práci dáva pochopiť myšlienkový rámec, v ktorom sa fenomenologický názor na empatiu do značnej miery rozvíjal. Po jeho načrtnutí je zřejmé, že Zahaviho postoj k empatii nie je minimalistický a vychádzajúc z tradície klasickej fenomenológie je aj oprávnený. Problém vcítenia v podaní Steinovej a Husserla to dosvedčuje, a tak môže byť nepriamou odpoveďou voči jeho kritikom. To neznamená, že fenomenologický prístup k empatii je jediný správny, avšak domnievam sa, že fenomenologická tradícia obsahuje viaceré dôležité náhľady, ktoré môžu byť užitočné aj pre dnešnú diskusiu. Prvým z

nich je poukaz na telesnosť a kontextuálnosť empatie a interpersonálneho porozumenia vôbec. Takisto sa ukazuje, že často skloňovaná otázka v rámci teórie mysle (ako rozumieme druhým) sa javí ako falošná, keďže empatia je priamy a bezprostredný skúsenostný akt. V tomto kontexte nahrádza diskusiu o tom, ako rozumieme druhým, skôr diskusia o tom, v akom rozsahu sa môžeme oboznámiť so skúsenosťou druhého a pochopiť ju. A v neposlednom rade môže fenomenológia naštrbovať naše súčasné intuície o empatii, a tak viesť k premysleniu konceptuálneho rámca, do ktorého zasadí problém empatie aj empirický výskum.

Literatúra

- BURNS, T. A.: From I to You to We: Empathy and Community in Edith Stein's Phenomenology. In: MAGRI, E. - MORAN, D. (eds.): *Empathy, Sociality, and Personhood: Essays on Edith Stein's Phenomenological Investigation*. Cham: Springer 2017, s. 127 - 142.
- GALLAGHER, S., ZAHAVI, D.: *The Phenomenological Mind, Second Edition*. New York: Routledge 2012.
- HUSSERL, E.: *Ideje k čistej fenomenologii a fenomenologickej filozofii II*. Praha: OIKOYMENH 2006.
- HUSSERL, E.: *Karteziánske meditácie*. Praha: Svoboda - Libertas 1993.
- JARDINE, J., SZANTO, T.: Empathy in the Phenomenological Tradition. In: MAIBOM, H. L. (eds.): *The Routledge Handbook of the Philosophy of Empathy*. London: Routledge 2017, s. 86 - 97.
- LEBECH, M.: Stein's Phenomenology of the Body: The constitution of the human being; between description of experience and social construction. In: *Maynooth Philosophical Papers*, roč. 5, 2008, č.1, s. 16 - 22.
- MAGRÌ, E.: Some Remarks on For-me-ness and Empathy. In: *International Journal of Philosophical Studies*, roč. 23, 2015, č. 5, s. 625 - 629.
- McINTYRE, R.: "We - Subjectivity": Husserl on Community and Communal Constitution. In: FRICKE, CH. - FØLLESDAL, D. (eds.): *Intersubjectivity and Objectivity in Adam Smith and Edmund Husserl*. Frankfurt/Paris/Lancaster/New Brunswick: Ontos Verlag 2012, s. 61-92.
- MIKOŠKA, P., NOVÁK, L.: *Jak současná věda objevuje empatii*. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2017.
- MORAN, D., COHEN, J.: *The Husserl Dictionary*. London: Bloomsbury Publishing 2012.
- PAPAZIAN, M.: Zahavi and the Scope of Empathy. In: *International Journal of Philosophical Studies*, roč. 23, 2015, č. 5, s. 629 - 634.
- STEINOVÁ, E.: *K problému vcítění*. Praha: Nadační fond Edity Steinové 2013.
- SZANTO, T., MORAN, D.: Introduction: Empathy and Collective Intentionality — The Social Philosophy of Edith Stein. In: *Human Studies*, roč. 38, 2015, č. 4, s. 445 - 461.
- ZAHAVI, D.: Empathy and Direct Social Perception: A Phenomenological Proposal. In: *Review of Philosophy and Psychology*, roč. 2, 2011, č. 3, s. 541 - 558.
- ZAHAVI, D.: On Self, Empathy, and Shame. In: *International Journal of Philosophical Studies*, roč. 23, 2015, č. 5, s. 638 - 644.
- ZAHAVI, D.: Phenomenology, Empathy, and Mindreading. In: MAIBOM, H. L. (eds.): *The Routledge Handbook of the Philosophy of Empathy*. London: Routledge 2017, s. 33 - 43.
- ZAHAVI, D.: *Self and Other: Exploring Subjectivity, Empathy, and Shame*. Oxford: Oxford University Press 2014.

Poznámky

- [1] MIKOŠKA, P., NOVÁK, L.: Jak současná věda objevuje empatii, s. 15.
- [2] Pôvodne v nemeckom origináli má vcítenie ako *Einfühlung* pôvod v 18. stor., a to vo filozofii Johanna Gottfrieda Herdera. Pojem bol neskôr použitý vo filozofickej estetike Roberta Vischera, „avšak bol prebratý Theodorom Lippsom, ktorý ho uviedol na poli sociálneho poznania a používal na určenie našej základnej schopnosti rozumieť druhým ako mysliacim bytostiam. Bolo to práve Lippsovo chápanie, ktoré mal na mysli Edward Titchener, americký psychológ, keď preložil termín *Einfühlung* ako empatiu.“ (ZAHAVI, D.: *Self and Other: Exploring Subjectivity, Empathy, and Shame*,

s. 103.)

[3] V historických súvislostiach vzniku má pojem empatia skôr psychologický význam, zatiaľ čo pojem vcítenie filozoficko-fenomenologický. Dnes vystupujú pojmy ako synonymá, a tak budú použité aj v texte s prihliadnutím na to, že Steinová a Husserl ako nemecky píšuci autori pracovali s *Einführung*, no Zahavi ako prevažne anglicky píšuci autor používa jedinou anglickú verziu pojmu, t. j. *empathy*.

[4] V 20. stor. sa venovali problému vcítenia aj iní fenomenológovia, a to napr. Theodor Lipps, Max Scheler, Moritz Geiger či Maurice Merleau-Ponty. Zároveň iní kritizovali tradičné chápanie empatie ako základného spôsobu prístupu k druhým, napr. Jean-Paul Sartre, Martin Heidegger či Emmanuel Lévinas. Pre zameranie článku ich cenný príspevok k téme vynechávam.

[5] JARDINE, J., SZANTO, T.: *Empathy in the Phenomenological Tradition*, s. 5.

[6] SZANTO, T., MORAN, D.: *Introduction: Empathy and Collective Intentionality — The Social Philosophy of Edith Stein*, s. 450.

[7] ZAHAVI, D.: *Self and Other: Exploring Subjectivity, Empathy, and Shame*, s. 98.

[8] GALLAGHER, S., ZAHAVI, D.: *The Phenomenological Mind*, s. 203.

[9] ZAHAVI, D.: *Self and Other: Exploring Subjectivity, Empathy, and Shame*, s. 151.

[10] ZAHAVI, D.: *Empathy and Direct Social Perception: A Phenomenological Proposal*, s. 556.

[11] ZAHAVI, D.: *Self and Other: Exploring Subjectivity, Empathy, and Shame*, s. 116.

[12] Por. *ibid.*, s. 116.

[13] Por. MAGRÌ, E.: *Some Remarks on For-me-ness and Empathy*, s. 625-629.

[14] ZAHAVI, D.: *Phenomenology, Empathy, and Mindreading*, s. 40.

[15] Por. PAPAŽIAN, M.: *Zahavi and the Scope of Empathy*, s. 629-634.

[16] ZAHAVI, D.: *On Self, Empathy, and Shame*, s. 4.

[17] Problému intersubjektivity sa Husserl venuje predovšetkým vo svojich textoch *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität XIII, XIV, XV*, ktoré vyšli v nemeckom jazyku v rámci edície Husserliana (Por. HUSSERL, E.: *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität*. Den Haag: Nijhoff 1973).

[18] KOHÁK, E. v: HUSSERL, E.: *Ideje k čistej fenomenologii a fenomenologickej filosofii II*, s. 379.

[19] Sám Husserl pri hodnotení Steinovej práce poznamenal, že v nej predchádza mnohé z jeho *Ideí II*; Por. STEIN, E.: *Aus dem Leben einer jüdischen Familie: und weitere autobiographische Beiträge*, 340n. (Cit. podľa: Steinová, *K problému vcítění*, XVIII.)

[20] STEIN, E.: *Aus dem Leben einer jüdischen Familie: und weitere autobiographische Beiträge*, 218n. (Cit. podľa: Steinová, *K problému vcítění*, XI-XII.)

[21] Pojem originárny sa používa v nemeckom i českom jazyku, v slovenčine tento termín oficiálne neexistuje. Pre pridržanie sa originálu, s ním budem napriek tomu pracovať podľa uvedeného vysvetlenia.

[22] BURNS, T. A.: *From I to You to We: Empathy and Community in Edith Stein's Phenomenology*, s. 129.

[23] STEINOVÁ, E.: *K problému vcítění*, s. 17.

[24] *Ibid.*, s. 17.

[25] HUSSERL, E.: *Ideje k čistej fenomenologii a fenomenologickej filosofii II*, s. 91.

[26] MORAN, D., COHEN, J.: *The Husserl Dictionary*, s. 97.

[27] HUSSERL, E.: *Karteziánske meditácie*, s. 105.

[28] STEINOVÁ, E.: *K problému vcítění*, s. 27.

[29] *Ibid.*, s. 16.

[30] *Ibid.*, s. 44.

[31] Steinová postupuje vo svojej analýze od vonkajšieho vnímania cez vnútorné až k vcíteniu z čisto metodologických dôvodov; v tomto kontexte treba chápať jej postup, ktorý by sa inak mohol zdať neprávom ako uväznený v karteziánskej opozícii *res cogitans - res extensa*. Naopak, Steinová sama tvrdí, že „cudzí fyzické telo nie je, ako vieme, videné ako teleso, ale ako prežívajúce telo.“ (STEINOVÁ, *K problému vcítění*, s. 77)

- [32] STEINOVÁ, E.: *K problému vcítění*, s. 51
- [33] LEBECH, M.: Stein's Phenomenology of the Body: The constitution of the human being; between description of experience and social construction, s. 68.
- [34] STEINOVÁ, E.: *K problému vcítění*, s. 57.
- [35] Kauzalitou tu pritom Steinová nemyslí vztah určitelný fyzikálno-exaktným spôsobom, ale názorne uchopený vztah závislostí. (Por. STEINOVÁ, E.: *K problému vcítění*, s. 77, pozn. 85)
- [36] STEINOVÁ, E.: *K problému vcítění*, s. 47.
- [37] Ibid., s. 67.
- [38] Ibid., s. 59.
- [39] Ibid., s. 81.
- [40] HUSSERL, E.: *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, s. 158.
- [41] McINTYRE, R.: 'We-Subjectivity': Husserl on Community and Communal Constitution, s. 74.
- [42] Ibid., s. 69.
- [43] HUSSERL, E.: *Karteziánske meditace*, s. 107.
- [44] Ibid., s. 115.

Príspevok vznikol za podpory MŠMT ČR udelenej UP v Olomouci (IGA_FF_2020_017).

Mgr. Daniela Tkačíková

Katedra filozofie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Křížkovského 12

771 80 Olomouc

email: danka.tkacik@gmail.com